

आज्ञापत्र: श्रीशिवछत्रपतींची राजनीति

अभ्यास घटक (Modules)
बी.ए.भाग-दोन :मराठी
अभ्यास पत्रिका क्रमांक-३

प्रा.धोंडीराम जगन्नाथ दमामे

सहाय्यक प्राध्यापक,मराठी विभाग,
आर्टस् अँड कॉमर्स कॉलेज,आष्टा

E-mail – drjaykardamame@gmail.com

Mob.-7580058959

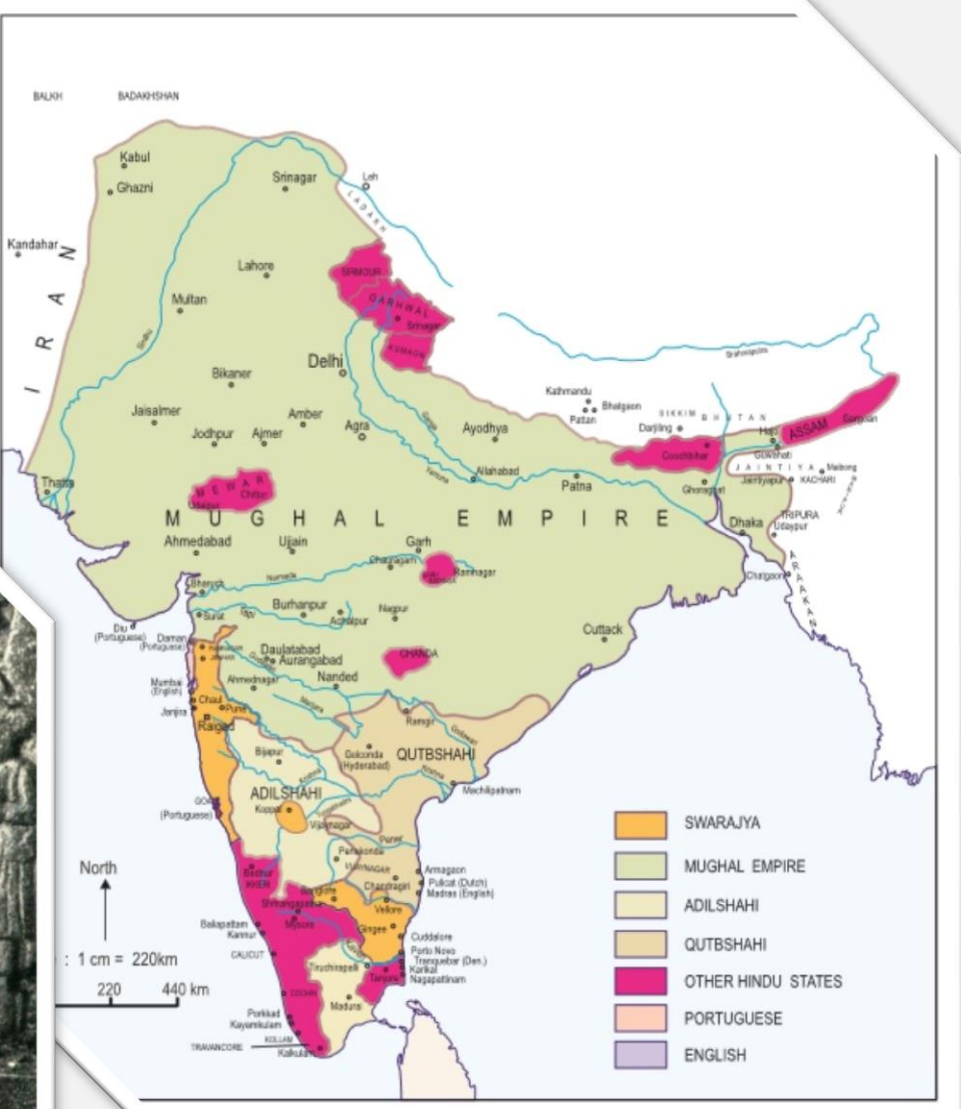
आज्ञापत्र: श्रीशिवछत्रपतींची राजनीति

कोण्हावरी छपे घातले कोण्हास परबपरे कलह लाउन दिल्ले कोण्हाचे मित्रभेद केले कोण्हाचे डेरिक्स क्रिमेन मारा मारी केली कोण्हास येंकांगी करून पराभवीले कोण्हासि वनेह केले कोण्हाचे दक्षिणास आपण होउन गेले कोण्हास आपले दक्षिणास आपिले कोण्हास परबपरे दमे करवीले जे कोण्हा इतर प्रयत्ने ना कलेत त्यांचे दैक्षात जंबवदक्तीने कथल बांधुन पराक्रमे करून आकलीले जलदुर्गाश्रईत होते त्यास नूतन जलदुर्गेच निर्माण करून पराभवीले येंसे ज्या ज्या उपायेजो जो शत्रू आकलांवा तो तो शत्रू त्या उपाये पादाक्रांत करून साल्हेवी अहिंवता पावून चंदी कावेरी तिरपर्यंत मिष्कटक राज्य क्षातावधि कोट किल्ले तैर्मीच जलदुर्गे व कितेक विषम कथले हकतगत केली चाळीस हजांर पागा व साठसंतत हजांर मिलेदार व दोन लक्ष पदाती काटचावधि वरजाना तैर्मेच उत्तम जवाहिर संकल वस्तुज्यांत संपादिल्या क्षाहण्णत कुलीचे भवाठियांचा उध्धार केला सिंहासनाकूढ होऊन छत्र धरून छत्रपति म्हणविले धर्मोद्धार करून देव ब्राह्मण संस्थानी कथापूज यजन याजनादि षट्कर्म वर्णविभार्गे चालविली तक्कवादि आन्याई यांचे नांव राज्यांत नाहीसं केले दैक्षा दुर्गादि सैन्याचे बंध नवेच निर्माण करून येकरूप अव्याहत क्षासन चालविले केवळ नूतन सृष्टिच निर्माण केली...

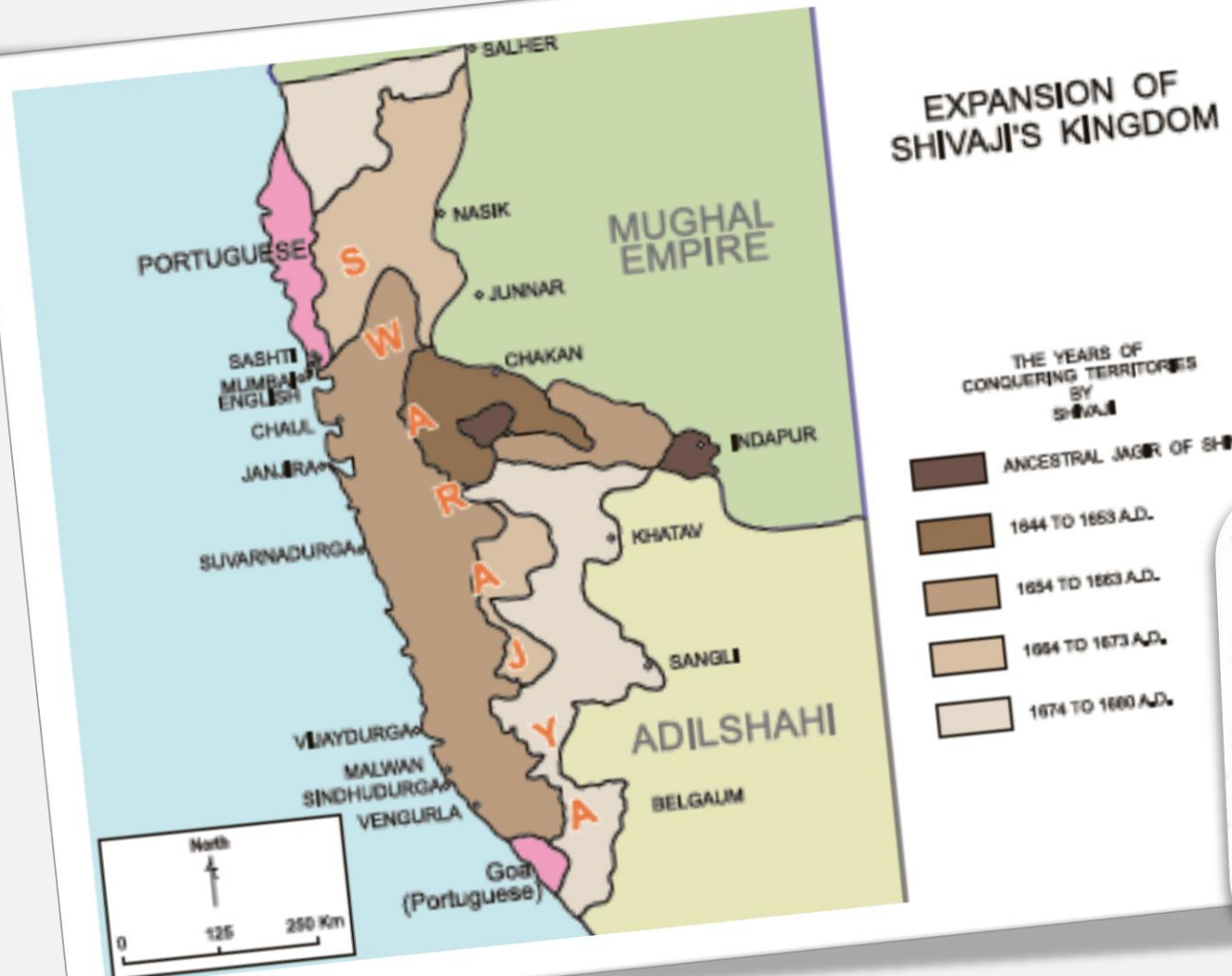
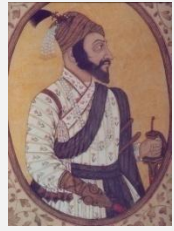
केवळ नूतन सृष्टीच निर्माण केली!

राज्य

हे एक राज्य, या राज्याची एक मर्यादा!

प्रतिपचंद्रन्याये दिनप्रतिदिनी

प्रतिपचंद्रन्याये दिनप्रतिदिनी या राज्याची अभिवृद्धि व्हावी

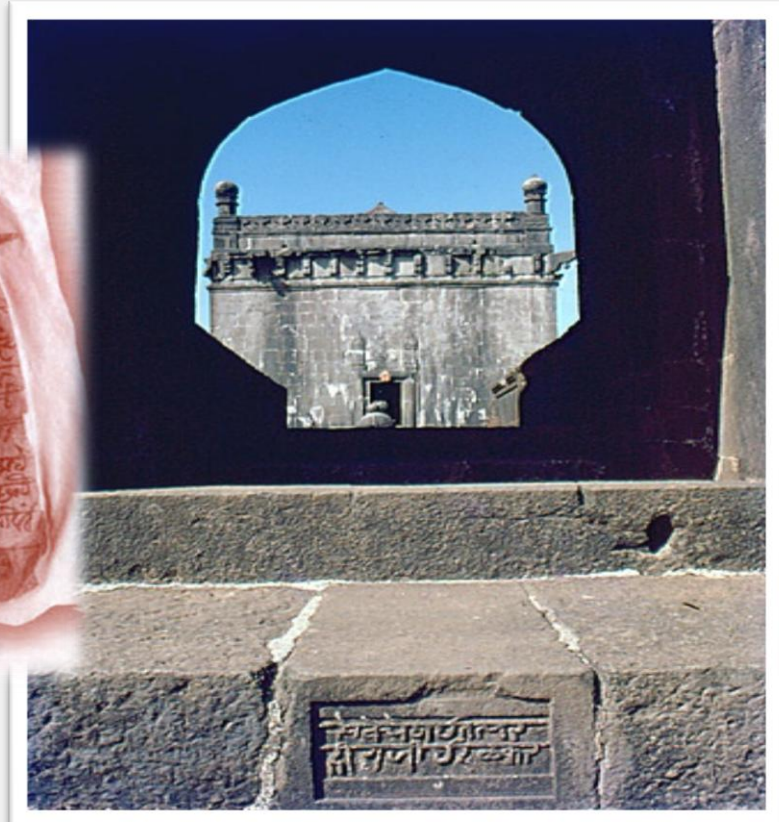
प्रधान

प्रधान म्हणजे राज्यलक्षणगृहाचे स्तंभ आहेत

प्रसिद्ध
सर्वव्यापि
सर्वदिना शास्त्र
नेतिवमिषामु
सप्य राजता

बुद्धिमंत

कार्यभागी बुद्धिमंत असतील त्यांस
पुसावे!

महसूल

मुलुखाची जमीन मोजणी करून धुरंग झाड चावर करून आकार केला. पांच हात व पांच मुठींची काठी. हात चवदा तसुंचा असावा. हात व मुठी बैशी तसुंची लांबी काठीची. वीस काठ्या औरस चौरस त्यांचा बिघा बिघे एकशेवीस त्यांचा एक चावर. अशी जमीन मोजून आकारून गांवास मोजून चौकशी केली. बिघे यास पिकाचा आकार करून पांच पिकाच्या करून तीन तक्षिमा रयतेस द्याव्या. दोन तक्षिमा दिवाणात घ्याव्या. येणेप्रमाणे रयतेपासन घ्यावे. नवी रयत येईल त्यास गुरे ढोरे दयावी. बीजास दाना पैका द्यावा. भक्षावयासो दाना पैका द्यावा. तो ऐवज दोहो चोहो वर्षानी आयुर्दाव पाहून उगवून घ्यावा.

❖ शिवाजी महाराजांचे सुधारीत महसूल धोरण हे त्यांनी प्रभावळीचा सुभेदार रामाजी अनंत याला पाठविलेल्या दि. ५ सप्टेम्बर १६७६ च्या पत्रातून उदयास आले आहे. महाराजांच्या धोरणाचे प्रमुख पैलू असे -

१. पीकांची लावणी संचणी
 २. राजभाग आणि प्रजेचा हिस्सा
 ३. महसूल धान्यात घ्या, पैशात नको.
 ४. धान्य साठवणूक
 ५. प्रेरणा
 ६. सुभेदाराची कामे.
 ७. व्याज माफ असलेले कर्ज
 ८. विकेंद्रीकरण
 ९. शेतकऱ्यांची काळजी
- ❖ महसूल न्यून होणे, हीच राज्याची सीर्णता तोच राजलक्ष्मीचा पराभव.

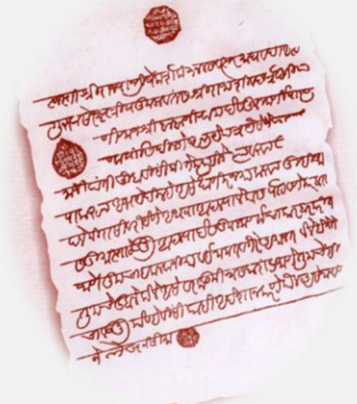

गुणदोष

राजश्री शिवाजी राजे ----- बकाजी फर्जंद, पेसजी

तुझ्या बापाने साहेबाचे थें कस्ट मशागत व प्रधान चाकरी केली आहे व तूही साहेबापासी परवर्दा शिक्का होऊन कस्ट मशागती साहेब कामावरी करितोस त्याकरिता साहेब तुजवरी मेहेरबान आहेती व मेहेरबानीने तुज बकसीसही देत असतात त्या उपरी हाली तुजवरी बहुतच मेहेरबानीने साहेबांचे मनी

जहाले की तुज एक वतन करून द्यावे म्हणजे पाटील व कणबी लोकात गोतात तू वर्तत आहेस यास हे वतन पाटीलकी जाहालिया गोतात इजत आहे म्हणून याबदल मौजे खांबगाव, मावळ येथील पाटीलकी सारी साहेबांच्या वडिलांची, कैलासवासी साहेब विकत घेऊन आपली मिरासी केली आहे ते मिरास तुज वतन मरहमत केले असे तरी सारे पाटीलकीचे काम चालवीत जाणे.जाणजे

राजलोकी नित्यानित्य स्वकीय
गुणदोष विचारणा करीतच असावे

मर्यादेयं
विराजते.

वर्तन

यथान्याये यथाधीकारे यथोचित
सेवक लोकांचे मनोधरण करून
राजाने वर्तावे

“महासिंह शोखावत,
बल्लसाह, तेजसिंह व
रानसिंह म्हणाले -

“सेवोजी स्याणो
बहोत, जु बात काहे सु
ठीक की कहो, जु फेर कह
का कहबा की हाजत नहीं!
खरो ही भले रजपूत, जीसो
सुणो थो तिसो ही देखो!
असी राजपूतपणा की बात
काहे थो सू याद राहे तो
समय उपर काम आवे!”

वतन

दंडकाप्रमाणे वतन देऊन कार्यावर बक्षीस द्यावे

देशनायक

राज्यातील वतनदार ते स्वल्पच परंतु स्वतंत्र देशनायकच आहेत ...हे लोक म्हणजे राज्याचे दायादच आहेत

स्नेह आणि दंड

वतनदारास स्नेह आणि दंड या दोहंमध्ये
निक्षून ठेवावे लागतात.

भूमि

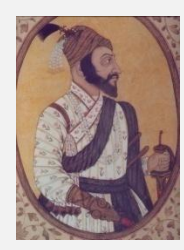
भूमि इनाम करून देणे हा
परम अन्याय

भूमि

यवोदर प्रमाणे भूमि तीही
इनाम देऊ नये

साहकार

शिवाजी महाराजांनी त्यांची व्यापार विषयक भूमिका ही त्यांनी कुडाळचे सरसुभेदार नरहरी आनंदराव यांना पाठविलेल्या दि. ७ डिसेंबर १६७१ च्या पत्रातून स्पष्ट केली आहे. महाराज लिहितात -

साहेबी प्रभावळीपासून तहद कल्याण भिवंडीपावेतो मिठाचा जबर निरखाचा तह दिलहा आहे. ऐसीयासी, बारदेशात मीठबंदरे आहेत तेथून मीठ खरीद करून उदमी नेत आहेत. ऐसीयासी, हाली आपणाकडे मिठाचा पाड जबर जाला, हे गोष्टी ऐकोन उदमी खळक कुल बारदेशाकडे जातील. तरी तुम्ही घाटी जकाती जबर बैसवणे. बारदेशात मीठ विकते त्याचा हिशेबे, प्रभावळीकडे संगमेश्वराकडे मीठ विकते, त्याने कितेक जबर पडते, ते मनास आणून त्या अजमासे जकाती जबर बैसवणे की संगमेश्वरी विकते आणि घाटपावेतो जै बेरीज पडेल त्या हिशेबे बारदेशीच्या मिठास जकाती घेवणे. संगमेश्वराहून बारदेशीचे मीठ महागच पडे ऐसा जकातीचा तह देणे. जरी जबर जकातीचा तह नेदा, मुलाहिजा कराल, म्हणजे कुल उदमी खळक बारदेशाकडे वोहडेल. आपली कुल बंदरे पडतील.----- तरी रोखा पावेल तेच घटिकेस कुल घाटी जकाती जबर करणे. संगमेश्वराहून बारदेशीच्या मिठास जबर निरख पडे ती गोष्ट करणे.----- ये गोष्टीत साहेबांचा बहुत फायदा आहे. जरी जबर किमती केली आहे त्या हिशेबे बारदेशीच्या मिठास जबरच पडे ती गोष्ट करणे. ----- मुलाहिजा न करणे. मिठाचा मामला हजराहीबद्दल कर्द लाख रुपये यावयाचा मामला आहे. तरी लिहिले प्रमाणे अंमल करणे

साहकार म्हणजे राज्याची व राज्यश्रीची शोभा !

टोपीकर साहुकार

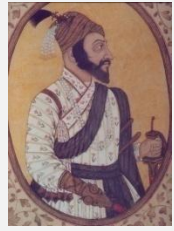
कडाडला शिव, 'हा तर गोरा डाग स्वराज्यावर, मधात बुडवुनि दिली आम्हाला जहरी खडीसाखर'
गोड बोलुनी चाल चालती, निमित्तास व्यापार, मराठमोळ्या कुदळी खणती ढोंगी, धूर्त वग्वार।।

मैसावर लखनकर

टोपीकर हेही लोक साहुकारी करतात, परंतु ते वरकड साहुकारासारखे नव्हत.

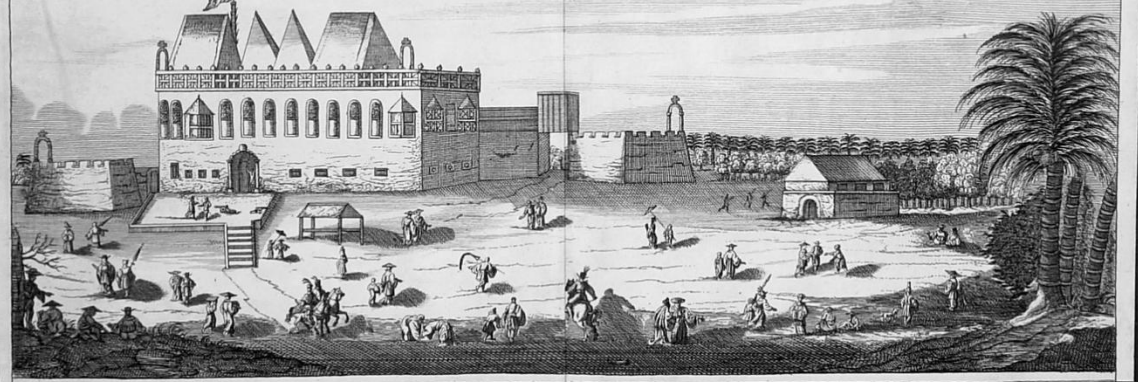
टोपीकर यांची आमदरफती

BOMBAY, on the Malabar Coast, belonging to the East India Company of England.

Wahrhafte Abbildung der Englischen Bestung Bombaia im Königreich Vistapour in Indien gelegen, so ihnen von den Portugesen A. 1668 eingeräumt worden.

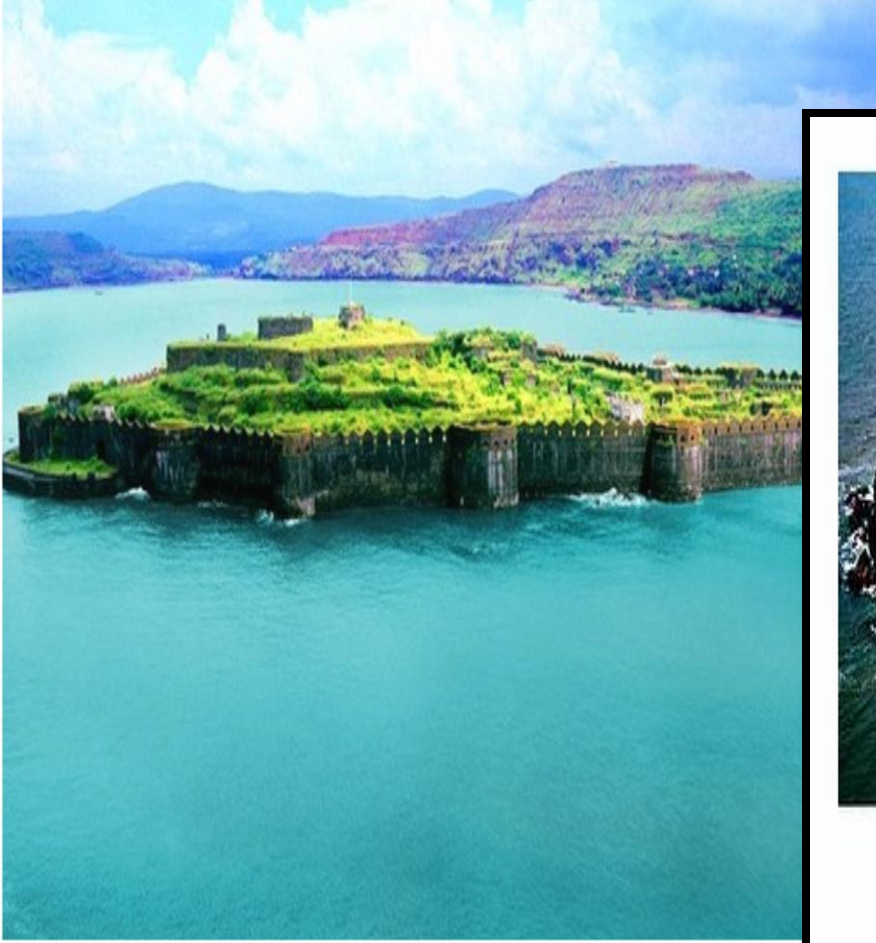
टोपीकर यांची आमदरफती
आले गेले इतकीच असो
दयावी. त्यास केवळ
नेहेमी जागा देऊ नये!

शत्रूची उपेक्षा

शत्रूची उपेक्षा करणे, आजचे उद्यावर घालणे परम अनुचित !

सन्निधवासी शत्रु

पद्मदुर्ग | Padmadurg

जंजिऱ्याल शह देण्यासाठी शिवाजी राजांनी सागरा जवळ असलेल्या कांसा नावाच्या बेटावर हा दुर्ग उभारला.
Built on an island called 'Kansa', Shivaaji Maharaj built this fort as a defensive measure against the Siddis.

सन्निधवासी शत्रु म्हणजे केवळ उदरातील व्याधी. त्याचा पराभव आधी करावा

गनीम

आपणास राखून गनीम घ्यावा

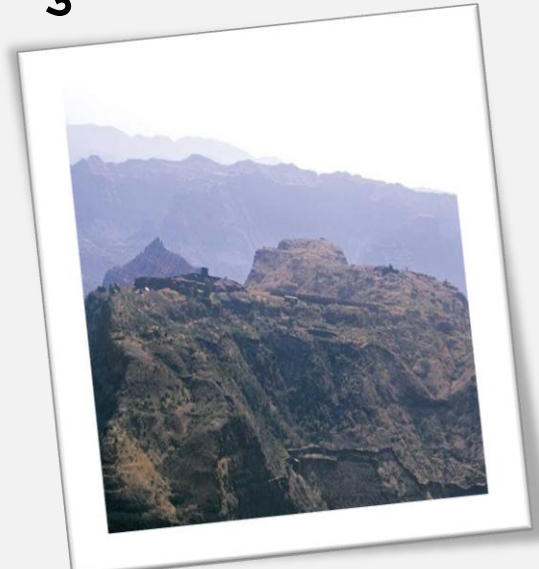
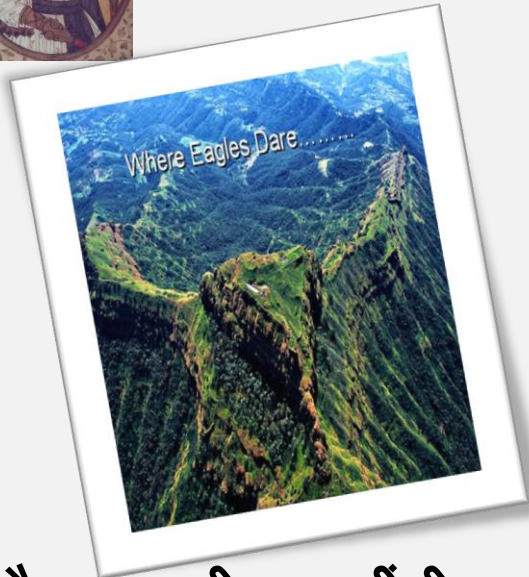
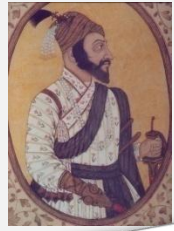

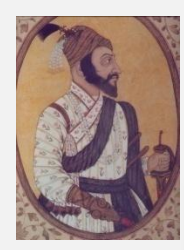
दुर्ग

“संपूर्ण राज्याचे सार ते दुर्ग. ते नसता मोकळा देश परचक्र येताच निराश्रय. प्रजा भग्न होऊन देश उध्वस होतो. देश उध्वस झाल्यावरी राज्य जैसे कोणास म्हणावे. याकरिता पूर्वी जे राजे जाले त्यांनी आधी देशांमध्ये दुर्ग बांधून तो देश शाश्वत करून घेतला. आले परचक्र संकट दुर्गाश्रयी परिहार केले. गडकोट म्हणजे राज्याचे मूळ, खजीना, सैन्याचे बळ, राज्यलक्ष्मी, आपले प्राण संरक्षक जैसे पूर्ण चित्तात आणून हे राज्य तरी तीर्थरूप थोरले

कैलासवासी स्वामींनी गडावरूनच निर्माण केले. जी जो देश स्वशासनवश्य न होय त्या त्या देसी स्थळ विशेष पाहून गड बांधिले. तैसीच जलदुर्ग बांधिले. त्यावरून आक्रमण करित करित सालेरी अहिवंतापासोन कावेरीपर्यंत निष्कंटक राज्य संपादिले. औरंगझेबासारीखा महाशत्रू चालोन येऊन विजापूर भागानगरासारखी महास्थाने आक्रमिली संपूर्ण तीसबत्तीस वर्षे पर्यंत या राज्यासी अतिशय केला त्याचे यत्नास असाध्य काय होते. परंतु राज्यात किल्ले होते म्हणोन अवशिष्ट तरी राज्य राहिले.”

संपूर्ण राज्याचे सार ते दुर्ग

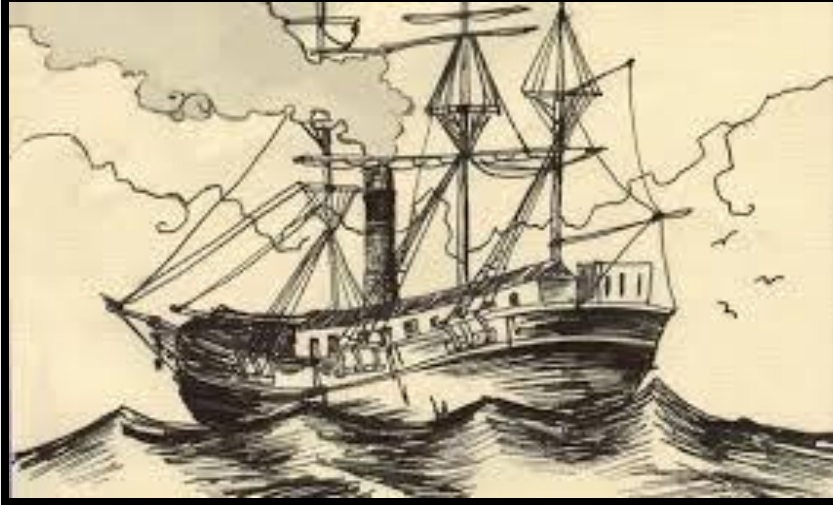
हवालदार

किल्ल्याचा जीव तो किल्ल्याचा हवालदार

आरमार

आरमार म्हणजे स्वतंत्र एक राज्यांगच आहे

समुद्र

ज्याच्याजवळ आरमार त्याचा समुद्र

केवळ नुतन सृष्टीच निर्माण केली!

प्रौढप्रतापपुरंधर क्षत्रियकलावतंस सिंहासनाधीश्वर महाराजाधिराज
शिवछत्रपति महाराज

कवी भूषण

शेर शिवराज है!